

Wiedemanni sõnaraamat, seletav sõnaraamat ja keelekorralduslik sõnaraamat

Urmas Sutrop

Eesti Keele Instituut ja Tartu Ülikool

Urmas.Sutrop@eki.ee

Väike-Maarja, 24.–25. aprill 2013

Järgnevate illustratsioonide allikaks on Googli piltide otsing Internetist

Ettekandes käsitletakse

- ... lühidalt sõnaraamatute tüpoloogiat
- ... seletavat ja normatiivset traditsiooni
- ... eesti sõnaraamatutraditsiooni laiemas saksa ja vene sõnaraamatute kontekstis

Ideaaljuhtumid

- Sõnaraamat puhtal kujul sisaldab teadmist keele kohta – tähendus, grammatiline info
- Leksikon sisaldab teadmist maailma kohta
- Puhast sõnaraamatutüüpi esineb väga harva => seletused ja näitlused sisaldavad tihti teavet maailma kohta

Sõnaraamatuid võib jagada

- deskriptiivseteks ja normatiivseteks
- üks- ja kaskelseteks
- üldkeelega ja spetsiifilisteks sõnaraamatuteks
- stiili- ja slängisõnaraamatuteks
- mõistelisteks sõnaraamatuteks (Saareste)
- murdesõnaraamatuteks
- sõnaperele sõnaraamatuteks
- seletavateks piltsõnaraamatuteks
- päritolusõnaraamatuteks (etümoloogiad, vöörsõnad)
- pöördõnaraamatuteks
(lõppriimi alusel järjestatud lemmad)
- ka paber- ja e-sõnaraamatuteks jne

EESTI ÕIGEKEELSUS- SÕNARAAMAT ÕS 2006

Eesti Keele Instituut

ÕIGEKEELE SÕNARAAMAT, mis sisaldab reeglise arvutusega koostatud sõnaraamatu lisandite ja muudatuste kohta. ÕIGEKEELE SÕNARAAMAT, mis sisaldab reeglise arvutusega koostatud sõnaraamatu lisandite ja muudatuste kohta. ÕIGEKEELE SÕNARAAMAT, mis sisaldab reeglise arvutusega koostatud sõnaraamatu lisandite ja muudatuste kohta.

Eesti-vene õpilase ÕS

Орфографический словарь эстонского языка для русских школ

Eesti Keele Instituut

23 000 eesti keele sõna ja kohaline vene vastete ja sõidetega. Lisatud venekeelne eesti ortograafia ülevaade ning vene-eesti register. Sobib õpilastele ja iseseisvate eesti keele õppijatele.

ÕPILASE ÕS

Taru Eesti, Tiina Leetver

23 000 eesti keele sõna, kohaline vene vastete ja sõidetega. Lisatud venekeelne eesti ortograafia ülevaade ning vene-eesti register. Sobib õpilastele ja iseseisvate eesti keele õppijatele.

EESTI- VENE SÕNARAAMAT

3

OXFORDI-DUDENI INGLISE-EESTI PILTSÕNARAAMAT

THE OXFORD-DUDEN PICTORIAL ENGLISH-ESTONIAN DICTIONARY

ÕS 23 000 sõnaga ja kirjeldustega. Lisatud venekeelne eesti ortograafia ülevaade ning vene-eesti register. Sobib õpilastele ja iseseisvate eesti keele õppijatele.

VÕÕR- EESTI SÕNADE ETÜMOLOOGIA- SÕNARAAMAT

Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar

Eesti Keele Instituut

„Õõnastade sõnastik“ on sõnastik kõigile, kes huvituvad sõnade päritolust, sõnastik, mis sisaldab sõnade etümoloogiat. Lisatud venekeelne eesti ortograafia ülevaade ning vene-eesti register. Sobib õpilastele ja iseseisvate eesti keele õppijatele.

MULGI SÕNASTIK

Mulgi keele sõnastik, mis sisaldab sõnade etümoloogiat. Lisatud venekeelne eesti ortograafia ülevaade ning vene-eesti register. Sobib õpilastele ja iseseisvate eesti keele õppijatele.

SOOME- EESTI SUURSÕNARAAMAT

SUOMI-VIRO-SUURSANAKIRJA

Eesti Keele Instituut / Kõnastajate liit

1

EESTI-INGLISE KEELE TEADUSE SÕNASTIK

Taru Eesti, Tiina Leetver

ÕS 23 000 sõnaga ja kirjeldustega. Lisatud venekeelne eesti ortograafia ülevaade ning vene-eesti register. Sobib õpilastele ja iseseisvate eesti keele õppijatele.

VENE-EESTI ÕMBLUSE OPPESÕNASTIK

Jüri Kivi, Eige Pärnits, Hele Kallaste

Vene-eesti õmbeluse õppesõnastik. Lisatud venekeelne eesti ortograafia ülevaade ning vene-eesti register. Sobib õpilastele ja iseseisvate eesti keele õppijatele.

EESTI KEELE SÕNA-PERED

Silvi Säär

ÕS 23 000 sõnaga ja kirjeldustega. Lisatud venekeelne eesti ortograafia ülevaade ning vene-eesti register. Sobib õpilastele ja iseseisvate eesti keele õppijatele.

VÄIKE VORMI-SÕNASTIK

2

[EKSS] "Eesti keele seletav sõnaraamat"

Eessõna • Lühendid • Mängime • Veebiliides • @arvamusd.ja.ettepanekud

Päring: hobune artikli osas Märksõna

Leitud 2 artiklit

hobune <-se 4> s.

1. veoks, sõiduks ja ratsutamiseks kõige üldisemalt kasutatav koduloom (*Equus caballus*). *Przevalski, araabia, ardenni, eesti, soome, tori hobune. Külma- ja soojaverelised hobused. Kõrb, raudjas, must, valge, hall, võik hobune. Erk, peru hobune. Hobust rautama, valjastama, saduldama, (saani, vankri) ette rakendama. Hobust nõõtama, kannustama, peatama. Istub hobuse(le) selga. Talutab hobust suu kõrvalt. Jalutab, kõnnitab õues hobust. Hobune hirvub, hingub, korskab, Hobune krõmpsutab kaeru, lingutab kõrvu. Hobune püherdab, p. hobune ette, rakkesse. Hobune on juba vankri ees, rakk. Võta sidus hobuse lasila külge. Hobune on kihutamise märg, valges mängivad hobust. Sul lausa hobuse isu, tervis. Teeb tööd, kõhib hobune. Naine suur kui hobune. See jutt ajab hobusedki naerma '(haiguse kohta)'. Vs. Hobust hoia kui venda ja kõida kui varast. ' hobusemehega). Talle saadeti hobune jaama vastu. Lapsed viid vooris. * Sulane läks poodi, Arno ja Teele jäid hobuse peale oota*

jõude|hobune, kodu|hobune, künni|hobune, küüt|hobune, mets|hobune, post|hobune, priipassi|hobune, raskeveo|hobune, ratsa|hobune, sõjaväe|hobune, traavi|hobune, töu|hobune, täkk|hobune, töö|ho võidusõiduhobune; kepp|hobune, kiik|hobune, mängu|hobune, p 2. SPORT neljaljalgne polsterdatud hüppe- ja hooglemisriist. Hüpped t

Δ **must hobune** vähe tuntud, kuid edukas võistleja; üllatuskandidaas Pärnu koolinoorte meeskond. Viimastel presidendivalimistel tõi e

© Eesti Keele Instituut • a-ü sõnastike koondle

[EVS] Eesti-vene sõnaraamat

Eessõna • Veebiliides • @arvamusd.ja.ettepanekud

Päring: hobune osas Märksõna

Sama päring vene-eesti sõnaraamatus

Leitud 1 artikkel

hobune < hobune hobuse hobus[ ] -, hobus[ ]le hobuse[ ]d S 10² ЛОШАДЬ < лошади, мн.ч. род. лошадей, твор. лошадыми, лошадыми ж>, КОНЬ < коня, мн.ч. им. кони, род. коней ж> ka sport, zool (perekond Equus) лошади < лошадей р>; ardenni hobune põll арденская лошадь tori hobune põll торийская лошадь hall hobune серая ~ мышастая лошадь kõrb hobune гнедая лошадь, гнедой raudjas hobune бурая лошадь tuhkur hobune сивая лошадь

[ÕS] Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006

Vastab väljaandele "Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006" (Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn 2006). Kirjakeele normi alus alates 1. detsembrist 2006. Kasutusjuhend, kohanimevalimik jm lisad • Tagasiside: @sisulised ja @vormilised märkused

Päring: hobune artikli osas Märksõna

Leitud 7 artiklit

hobune <13:-se> ka SPORT (võimlemisriist) *. Istub hobuse(le) selga. Lööb hobusele raudu alla, rautab hobust. Pane hobune ette, rakkesse. Võta hobune eest, rakkest (lahti). Raudjas hobune raudjas, punakaspruun hobune. Must hobune ka ÜLEK vähe tuntud, kuid edukas võistleja. Mära+hobune, ruun+hobune, täkk+hobune mära, ruun, täkk. Noor+hobune sälg. Ratsa+hobune, sõidu+hobune, veo+hobune. Post+hobune (posti ja inimeste veoks), küüt+hobune, vööri+hobune, töö+hobune. Hobuse+tõhv, hobuse+kabi, hobuse+lakk <-laka>, hobuse+liha, hobuse+nahk. Hobuse+koorem, hobuse+koppel, hobuse+latter, hobuse+mees, hobuse+parisnik vmo, hobuse+suga metallist kraap hobuste puhastamiseks, hobuse+tall <-talli>, hobuse+tekk, hobuse+varas, hobuse+varss. Hobuse+kont = hobuse+kronu = hobuse+setukas. ÜLEK: hobuse+kannatus, hobuse+kõha, hobuse+naer tugev kannatus, kõha, naer. Hobuse+masin, hobuse+reha jt, parem: hobumasin, -reha jt

kiik+hobu[ne] (lapsel kiikuda)

pit's+hobune ARG1 (teiste hobuste ette rakendatud)

poni <3>, **poni+hobune** madalat kasvu hobune

pos't+hobune AJ (posti ja inimeste veoks)

.ratsa+hobune ratsu *. Ratsahobuse+tõug

Trooja hobune ÜLEK saadeti, mis teeb saajale kahju, INFO (arvutiprogrammi ebaseaduslik osa)

Wiedemanni *Eesti-saksa sõnaraamat*

1. trükk 1869 (saadaval veebis ka pdf-kujul)
2. Jakob Hurda redigeeritud trükk 1893
3. muutmata trükk 2. väljaandest 1923
4. muutmata trükk 2. väljaandest 1973

***

5. Eesti Keele Instituudi seni veel majasisene ja poolik Wiedemanni **e-sõnaraamat**, mille lõpetamine ootab rahastamist

EHSTNISCH-DEUTSCHES
WÖRTERBUCH

VON

F. J. Wiedemann,

ordentlichem Mitgliede der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

PH
625
W 62
1869

Der Akademie am 23. August 1866 vorgelegt.

St. PETERSBURG, 1869.

Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften:

in St. Petersburg,
Eggers et Co., H. Schmitdorff
und I. Issakof;

in Wien,
N. Kymmel;

in Leipzig,
Leopold Voss.

Preis: 7 Rbl. 55 Kop. = 8 Thlr. 12 Ngr.

UNIVERSITY
LEIPZIG

Āesti-Wene sõnaraamat
Wiedemanni sõrte

M. Zalem,

ordentlichem Mitgliede der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

Издано в С.-Петербургѣ

А. Шандеръ и компанія & Коупит.

ЭСТСКО-РУССКІЙ СЛОВАРЬ

В И Д Е М А Н У

М. ЗАЛЕМЪ,

ordentlichem Mitgliede der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

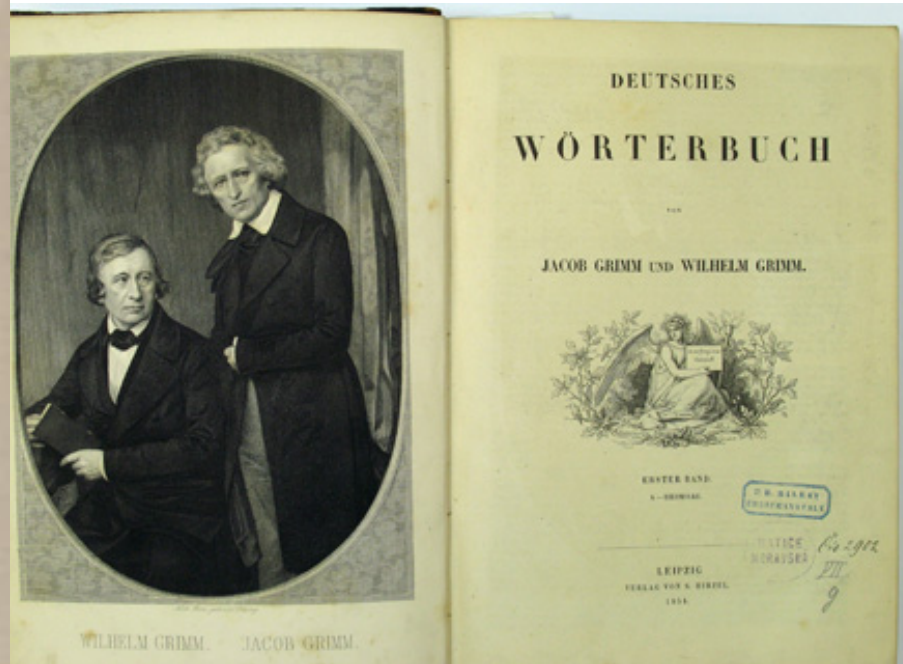
Издано в С.-Петербургѣ

И. КУНДЕРЪ и компанія Т. КУНДЕРЪ.

Grimmide *Saksa keele sõnaraamat*

- Ilmus 32-s köites aastatel 1854-1961
- 330000 märksõna
- Vennad Grimmid plaanisid sõnaraamatu koostada 10 aastaga, mahuks 6-7 köidet
- Töö venis
- Esimesed 8 köidet ilmusid 1854
- Koostasid kuni sõnani *Frucht* (1863)
- 1. lisaköide 1971

Vladimir Dali *Elava suurvene keele seletussõnaraamat*

- Владимир Иванович Даль (1801-1872)
- 1826-1828 õppis Tartus arstiteadust
- 1838 Venemaa Teaduste Akadeemia liige
- Suhtles Kreutzwaldiga
- *Толковой словарь живого великорусского языка* ilmus 1863-1866 neljas köites.

КЪ 25-ЛѢТНЮ ИЗДАТЕЛЬСКОЙ ДѢЯТЕЛЬНОСТИ МАВРИКІЯ ОСИПОВИЧА ВОЛЬФА.

**ТОЛКОВЫЙ СЛОВАРЬ
ЖИВАГО
ВЕЛИКОРУСКАГО ЯЗЫКА.**

Владимира Даля.

Второе изданіе, исправленное и значительно уменьшенное по рукописи автора.

Словарь названъ толковымъ, потому что онъ не только объясняетъ одно слово другимъ, но толкуетъ, объясняетъ подробности значенія словъ и словосъединеній, имъ употребляемыхъ. Слова: живого великорускаго языка, означаютъ на объемъ и богатство всего труда.

Прим. автора.

ТОМЪ ПЕРВЫЙ.

А — З.

ИЗДАНИЕ КНИГОПРОДАВЦА-ТИПОГРАФА М. О. ВОЛЬФА.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ,
Гостинный дворъ, №№ 17 и 18.

МОСКВА,
Кузнецкій мостъ, д. Трехъянкой.

1880.

Толковый словарь В. Даля ON-LINE
Современное написание слов.
Републикация выполнена на основе
II издания (1880-1882 гг.)

Dudeni sõnaraamat

- Konrad Duden
- Nn *Urduden* (28 000 märksõna) - *Vollständiges Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache* (Saksa täielik keele ortograafiline sõnaraamat) 1880
- 1902 kinnitas Saksa *Bundesrat* Dudeni ametlikuks kirjakeele normiks

- Suur õigekirjutuse e-Duden (230 000 märksõna) reklaamib end:

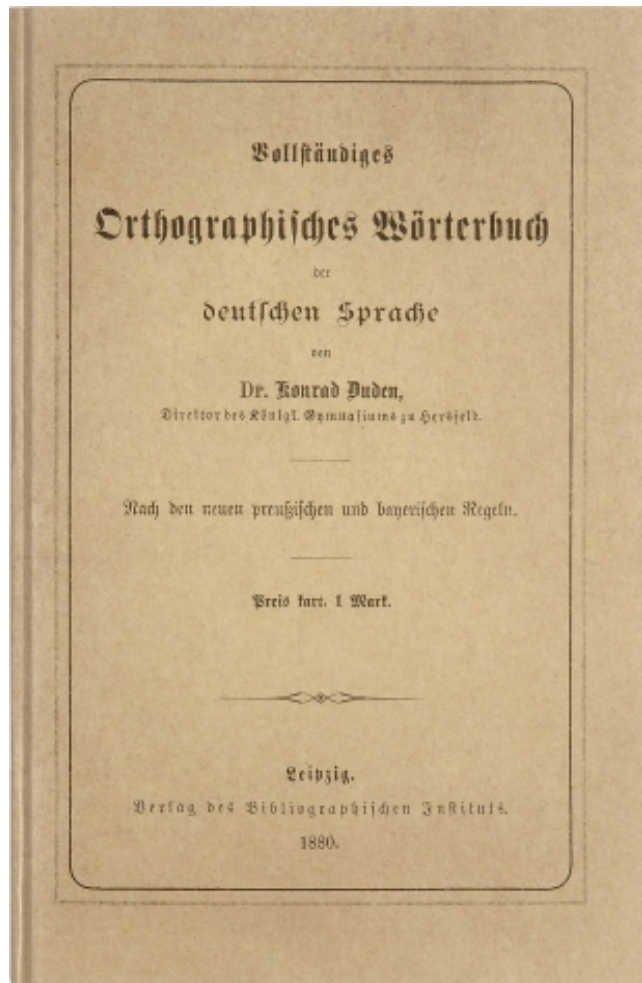
„Mehr als 780.000 Stichwörter, Bedeutungen, Beispiele und Zitate sind per Mausklick abrufbar.“

Dudeni praegune seis

1. Die deutsche Rechtschreibung (25. tr)
2. Das Stilwörterbuch (9. tr)
3. Das Bildwörterbuch (6. tr)
4. Die Grammatik (8. tr)
5. Das Fremdwörterbuch (10. tr)
6. Das Aussprachewörterbuch (6. tr)
7. Das Herkunftswörterbuch (4. tr)
8. Das Synonymwörterbuch (5. tr)
9. Richtiges und gutes Deutsch (7. tr)
10. Das Bedeutungswörterbuch (4. tr)
11. Redewendungen (3. tr)
12. Zitate und Aussprüche (3. tr)

Lisaks e-väljaanded ja suur Duden

ÕS

- 1918 Eesti keele õigekirjutuse sõnaraamat
    - Vrd *Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache*
  - 1925-1937 Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat I-III
  - 1933 Elmar Muuk, Väike õigekeelsus-sõnaraamat
  - 1948-1951 Suur õigekeelsus-sõnaraamat (algus)
  - 1953 Väike õigekeelsuse sõnaraamat
  - 1960 Õigekeelsuse sõnaraamat
  - 1976 Õigekeelsussõnaraamat
  - Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999
  - Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006
  - ÕS 2013
- + e-ÕS

ÕSi lätted

Õigekeelsussõnaraamatud
läbi sajandi

Eesti keele
õigekirjutuse-sõnaraamat
1918

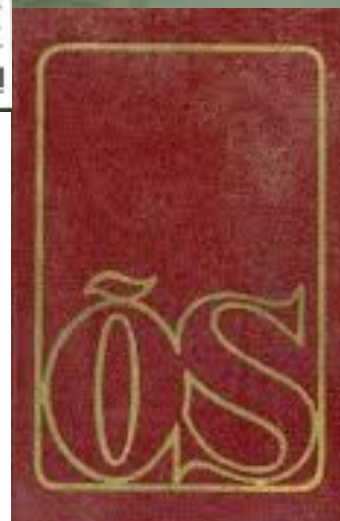
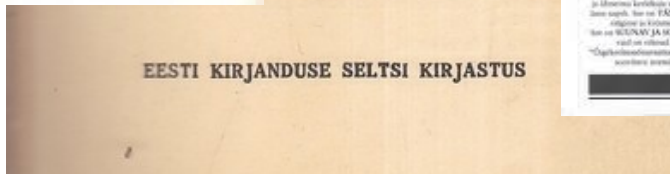
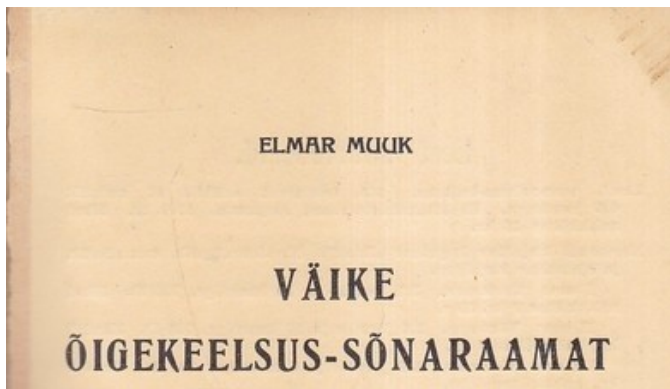
Saksa ja Eesti keele

õigekirjutuse käsiraamat

Mõlemate keelte
pruugitavamad sõnad nende tähtsamate
muutevormidega

Kokku seadnud
Vilhelm Kentmann

Kirjastus-Ühisus „Kool“
Tallinnas, 1921

[ÕS] Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006

Vastab väljaandele "Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006" (Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn 2006).

Kirjakeele normi alus alates 1. detsembrist 2006.

Kasutusjuhend, kohanimevalimik jm lisad • Tagasiside: @sisulised ja @vormilised märkused

Päring: hobune Otsi ja näita artikli osas Märksõna

Leitud 7 artiklit

hobune <13:-se> ka SPORT (võimlemisriist) • Istub hobuse(le) selga. Lööb hobusele raudu alla, rautab hobus

Seletavad sõnaraamatud

- "Eesti keele seletav sõnaraamat" on praegu suurim eesti keelt kirjeldav sõnaraamat, milles on ligi 150 000 märksõna ja mis on "Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu" teine, täiendatud ja parandatud trükk. (Wikipedia)
- 1969 ilmus seletussõnaraamatu makett
- 1988-2007 ilmus *Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu* 26 vihikut
- 2009 *Eesti keele seletav sõnaraamat* 6 köites

Tulevik

- 2018 ilmub uut tüüpi ühekõiteline seletav sõnaraamat
- ÕS ja ühekõiteline seletav sõnaraamat. Tulevikus kas eraldi või koos?
- ÕS kui keelekorralduslik sõnaraamat?
- Paber ja e-sõnastikud

Kokkuvõtteks

- Eesti keele seletavad sõnaraamatud lähtuvad Vladimir Dali, vendade Grimmide ja Wiedemanni deskriptiivsest sõnaraamatu traditsioonist
- ÕS lähtub Dudeni õigekirjutuse sõnaraamatute normatiivsest traditsioonist
- ÕSi dilemmad
  - soovituslik/keelekorralduslik või normatiivne
  - kuidas koos seletavaga edasi

Paradoksaalne küsimus

Kas seletav ÕS on sama, mis kandiline muna?

Tänan!